

TARİHİ SÜREÇ İLE DÖNEM KAYNAK ESERLERİ VE MEVCUT ARAŞTIRMALARA GÖRE TÜRKMEN ADININ ORTAYA ÇIKIŞI, ANLAMI VE YAYILIMI¹Mevlüt Günler ARAŞTIRMA
MAKALESİ

Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu
Mehmetbey Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Karaman / TÜRKİYE

mevlutgunler@kmu.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-2217-
0644

Geliş: 22 Haziran 2026

Kabul: 18 Ağustos 2026

Yayın: 30 Ağustos 2026

ÖZ

Tarihî olguların oluşumunda kişiler, toplumlar ve coğrafyaların karşılıklı etkileşimi belirleyicidir. Bu etkileşim, devlet ve toplum adlandırmalarında da görülmekte; devlet, toplum ve yönetici isimleri siyasi, sosyal ve kültürel yönleriyle tarihi bütünlük içerisinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Türk tarihi zengin bir mirasa sahiptir. Hunlarla başlayan süreç, Göktürklerin inkırazıyla doğu ve batı Türkleri olarak ikiye ayrılmıştır. Doğu Türkleri Uygur, Karahanlı ve Timurlu ekseninde gelişirken; Batı Türkleri Türkmenler minvalinde şekillenmiştir. İslâmlaşmalarıyla Türkmen olarak ifade edilen Oğuzlar için bu adlandırma, Moğol İstilasası sonrasında hâkim söylem hâline gelmiştir. Selçuklu ve Osmanlı gibi cihanşümul devletler kuran Türkmenler, farklı yönleriyle incelenmiştir. Türk, Oğuz ve Türkmen adları da müstakil başlıklar altında dil ve tarih açısından değerlendirilmiştir. Çalışmalar neticesinde Türkmen adının “Müslüman Türk”, “has Türk” ve “tercüman” anlamları yaygın kabul görmüştür. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemiyle mevcut araştırmalar ile kaynak eserlerdeki veriler karşılaştırılmış; Türkmen adının ortaya çıkışı ve yayılımı tümevarımcı bir yaklaşımla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkmenler, Oğuzlar, Selçuklular, Osmanlılar.

The Emergence, Meaning, and Spread of the Name Turkmen: According to Historical Process, Sources of the Period, and Existing Research

RESEARCH ARTICLE

Asst. Professor, Karamanoğlu
Mehmetbey University, Faculty of
Letters, Department of History

Karaman / TÜRKİYE

Received: 22 Jun. 2026

Accepted: 18 Aug. 2026

Published: 30 Aug 2026

 Open Access

This is an open access article distributed under
the CC BY-NC 4.0 license.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0
(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı ile
lisanslanmıştır.

ABSTRACT

The mutual interaction of individuals, societies, and geographies is decisive in the formation of historical phenomena. This interaction also manifests in the naming of states and societies; thus, the names of states, societies, and rulers have been evaluated within historical continuity through their political, social, and cultural dimensions. In this context, Turkish history possesses a rich heritage. The process beginning with the Huns divided into eastern and western Turks upon the collapse of the Göktürks. The Eastern Turks developed along the Uyghur, Karakhanid, and Timurid axis, while the Western Turks took shape through the Turkmens. The Oghuz, designated as Turkmen upon their Islamization, saw this appellation become dominant after the Mongol Invasion. The Turkmens, who founded universal states such as the Seljuk and Ottoman, have been studied in various aspects. The names Turk, Oghuz, and Turkmen have also been assessed linguistically and historically. Employing qualitative methodology, this study examines the emergence and diffusion of the Turkmen name inductively.

Keywords: Turkmens, Oghuzs, Seljuks, Ottomans.

¹ Bu çalışma 2017 yılında kabul edilen “Büyük Selçuklu Devleti’nin Türkmen Politikası” adlı hazırlamış olduğum doktora tezinden türetilmiştir.

Extended Summary

Explaining the origin and historical trajectory of the name “Turkman” solely from a linguistic perspective would narrow the scope of the term. Therefore, as Kafesoğlu points out, addressing it through its social, political, and historical dimensions is considered a methodologically sound approach that will yield the most optimal result. In this regard, based on the comparative and discrete analyses presented above, the insights put forward by researchers-particularly Vánbéry, Deny, Sümer, Kafesoğlu, Togan, Koca, and Gündüz-appear to be mutually complementary.

Foremost among the consensus elements regarding our subject is the emergence and proliferation of the name “Turkman”. When analyzing evaluations in this context, it is observed that the term “Turkman” was initially associated with the expressions “Turk” and “Türgish/Türgesh” and that the root of the word either derived from or was influenced by these terms. On the other hand, the initial use of the name “Turkman” for Muslim Turks living in and around City of Ordu Baliq in Central and Eastern Turkestan-regions that had assumed a new identity through Islamization-endows the term with historical, social, and geographical depth. The subsequent designation of Muslim members of the Karluk and Oghuz Turkic groups by this name can be regarded as a reflection of a unificationist perspective in the ethnic sense, and an Islamist worldview in the context of faith, within the Muslim world and its chronicles. After a certain period, the Islamized Oghuz Turks established international political entities, shaping the Middle East and the Balkans, particularly within the Western Turkic world; this integrated the nomenclature “Turkman” with the Oghuz and gave rise to a homogenous understanding.

Another point of consensus critical to our subject is the meaning of the name “Turkman”. In this framework, the interpretation of “Muslim Turk”, “royal/original Turk” and its derivatives enjoys widespread acceptance among researchers. Furthermore, this definition of “royal/original Turk” conveyed by numerous researchers through similar expressions, aligns seamlessly with social, political, and historical transformations. Concurrently, it reflects the permeability between the names “Turkman” and “Turk”. Indeed, Vánbéry and Deny’s deduction of “original Turk” as the meaning of the word “Turkman” is also endorsed by Bosworth and Kafesoğlu. Although Koca’s notation of the phrase (I am a Turk / the Turk is me/Turk benim / ben Türk’üm) represents a rhetorically distinct approach, it remains conceptually identical. On the other hand, Kafesoğlu evaluates the names “Kök-Turk” and “Turkman” through their political and historical dimensions within a social context, noting their parallel usages across different eras; this assists us in evaluating the names “Oghuz”, “Turkman” and “Turk” as politically and socially intertwined, period-specific expressions. In addition, as Gündüz states, the characterization of the Seljuks, the Ottomans, and today’s nomadic or semi-nomadic Turkic communities-primarily in middle and west Anatolia by the name “Turkman” is closely related to their preservation of pre-Islamic Turkic steppe lifestyle.

As a matter of fact, Togan approached the term along these lines, evaluating the subject within the framework of urban versus rural lifestyles through the concept of social civilization. In this context, while the Oghuz maintained their existence based on traditional lifestyle and beliefs, the Turkman represents the one who Islamized but persisted in the steppe lifestyle. The Turk, conversely, is the settled urbanite. However, the use of the term “Turk” in a rural sense instead of “Turkman” during the Ottoman period is a reflection of the fact that this permeability unfolded over a prolonged historical process. Ultimately, the name “Turkman” is a collective ethnonym that was shaped in the context of faith, denoted social differentiation within the framework of traditional and rural life, and fundamentally represented a transitional phase between the names “Oghuz” and “Turk”.

Giriş

Türk tarihi, asabiyeti güçlü bey, aile ve boyların askerî ve idari faaliyetleriyle şekillenmiştir. Dönem eserlerinde kurucu unsurların, kendi ya da atalarının isimleriyle veya hükmettikleri coğrafyalar ile ait oldukları toplulukların adlarıyla kaydedilmesi de bunun olgusal bir yansımasıdır. Dolayısıyla ilk siyasi teşekküllerden itibaren kurulan Türk devletleri, bu gelenek üzerine inşa edilerek tarihteki yerlerini almışlardır. Bu nedenle devlet isimleri ile kurucu topluluk adlandırmaları dikkatleri çekmiş, üzerinde etimolojik ve tarihî incelemelerde bulunularak sosyo-politik etkileşim ortaya konulmaya çalışılmıştır. Mevcut veriler kapsamında Büyük/Asya Hun Devleti’nin kabul edilen isminin “Hun/Kün/Kun”, “halk,

millet, adam" anlamına geldiği ifade edilirken; "Göktürk/Köktürk" terimi de "Tanrı, doğu ve gök rengi" anlamlandırmalarıyla ilişkilendirilmiştir.²

Göktürklerin tarih sahnesinden çekilmesiyle Türk dünyası doğu ve batı olmak üzere iki yönlü gelişim sürecini girmiştir. Bu süreçte Göktürk Kağanlığı'nın batısında yer alan On Oklar, yeni katılım ve dönüşümle zamanla Selçuklu ve Osmanlıyı kuran Oğuzların temelini oluşturarak Batı Türk dünyası ile günümüz Ortadoğu'sunu şekillendirmişlerdir. Arap kaynaklarında "الغزية/el-Guzziyye", Bizans kaynaklarında "Uzoi/Uz-`Oyωo" olarak geçen Oğuzlar, Rus kaynaklarında ise Göktürklerin uzantısı olarak görülmüş ve "Tork, Torkmen" şeklinde ifade edilmişlerdir.³

Oğuz adı birçok araştırmacı tarafından dil ve tarihî yönleriyle incelenmiş, farklı görüşler ileri sürülse de kabile anlamına gelen "ok" sözcüğüyle çoğul eki olan "z"'nin birleşiminden oluşarak "kabileler" manasına geldiği genel kabul görmüştür.⁴ Fakat günümüzde Oğuz teriminin basit bir cins ismin çoğulu olmadığını, aksine zamanla özel bir isme dönüşerek yeni anlamlar kazandığını ileri süren araştırmacılar da bulunmaktadır. Onlara göre Oğuz kavramı, "Türk" adı ve anlamıyla özdeş olup yeni manalar kazandığı gibi sembollerle de anlamı güçlendirilmiştir.⁵

Oğuz adı Türkmen adıyla da yakından ilişkilidir. Nitekim Oğuz adının yaygın olarak kullanıldığı sıralarda Türkmen ifadesine de rastlanılmaktadır. Ayrıca dönem anlatılarında fiillerin menfi ya da müsbet olması hasebiyle müverrihlerin fail olarak Oğuz ya da Türkmen ifadesini kullandıkları da dikkat çekmektedir.⁶ Bununla birlikte Oğuz-Türkmen dönüşümü toplum genelinde yaşanan İslâmlaşma ile gerçekleşen Moğol İstilas neticesinde tamamlanmış, Türkmen ifadesi yaygın kullanım haline gelmiştir. Osmanlı döneminde yörük ve en nihayetinde Türk'e dönüşmüştür. Bahsettiğimiz süreç Türkmen kelimesinin Hun, Türk ve Oğuz ifadeleriyle etkileşim ve dönüşüm yönleriyle yakından alakalı olduğunun bir göstergesidir. Nitekim konuya temas eden Orkun, Fatih dönemi kroniklerinden *Behcetü't-Tevârih*'e atıf yaparak Osmanlı döneminde Oğuz zümrelerine "Kun" adının da verildiğinden bahsetmektedir. Aynı zamanda kırsalda yaşayan Türkmenlerin zaman zaman Osmanlı kayıtlarında Türk olarak ifade edildiğine de değinmektedir.⁷

Bahsettiğimiz dönüşüm ile devamlılık ve Türkmen adı üzerine hazırlanan çalışmalar, bizi bu konuya yönlendirdi. Doküman analizi ve tüme varım metoduyla hazırladığımız çalışmamızda dönem hadiseleriyle var olan araştırmalara yer vererek Türkmen adını dil, tarih, coğrafya ve toplumsal yönleriyle bütünleştirip alana katkı sağlamak niyetindeyiz.

1.Kaynak Eserlerde Türkmen Adı, Anlamı ve Kapsamı

Türk tarihinin mihenk taşlarından olan Hun, Türk ve Oğuz adlarında olduğu gibi Türkmen adı da dikkatleri çekmiş, dil, anlam, köken ve tarihî yönleriyle incelenmiştir. Araştırmalar neticesinde de aşağıda genel itibarıyla yer verdiğimiz farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Türkmen adının ortaya çıkışı ve gelişimi sürecine Türk tarihi ve dili konularında baş eserlerden olan Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânü Lugâti't-Türk* adlı eseriyle başlamak uygun düşecektir. Nitekim Kâşgarlı Mahmud, XI. yüzyılda yaşayarak dönem Türk toplulukları ile devletlerini bizzat tecrübe etmiş, Oğuz'un Türkmen'e dönüşümüne de şahit olmuştur.⁸ Kâşgarlı Mahmud, Türkmenlerden bahsederken onların Oğuzlar olduklarını ifade ederek etnisiteleri hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca Türkmen teriminin anlamına da değinen Kâşgarlı Mahmud "*Türk'e benzer*" anlamlandırmasında bulunarak Türk terimi

² Hüseyin Namık Orkun, *Türk Sözü'nün Aslı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 15-16; Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. Osman Karataş, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013, s. 132-133; Saadettin Gömeç, *Türk-Hun Tarihi*, Berikan Yayınları, Ankara 2012, 22-23; Hüseyin Tuncay Türkben, "The Semantic Journey of the 'Sky' Concept from the Past until Today". *International Journal of Turkish Education Sciences*, 2015 (5): 2015, s. 271.

³ Mevlüt Günler, "Tarihî Kaynaklar ile Mevcut Araştırmalara Göre Oğuz Adının Anlamı ve Kökenleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (4), 2022, s. 1994.

⁴ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boyteşkilatı Destanları*. TDAV Yayınları. İstanbul 1999, s. 19-20.

⁵ Günler, "Oğuz Adının Anlamı ve Kökenleri", s. 1994-2001.

⁶ Selçuklu dönemi incelendiğinde kendilerine tabi olmayan ve isyan eden grupların Oğuz, daha ılımlı olanların da Türkmen olarak ifade edildiği görülmektedir. Bk. A. Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, Enderun Kitabevi Yayınları., İstanbul 1981s. 196-198.

⁷ Orkun, *Türk Sözü'nün Aslı*, s. 15, 34-35.

⁸ Ömer Faruk Akün, "Kâşgarlı Mahmud", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2022, s. 9-15.

çerçevesinde tarihsel bütünlüğünü ortaya koymaktadır.⁹ Dolayısıyla Türkmen ifadesini ele aldığımızda tarihsel süreklilik bağlamında Oğuz ve Türk terimleriyle değerlendirmek metodolojik açıdan zorunluluk olup, tarihsel bütünlük ve dönüşümün de sonucudur.

Kâşgarlı'nın eserinde Türkmenlerden bahsederken Oğuzlarla birlikte bu adlandırma altında Karluklulardan da zikretmesi dikkat çekicidir. Ona göre göçebe Türklerden olan Karluklar, Oğuzlardan ayrı bir topluluk olup onlar gibi Türkmendirler.¹⁰ Konuya temas eden Köprülü, o dönemde İslâmiyet'i benimsemeye başlayan Oğuz ve Karluk Türkleri için Kâşgarlı Mahmud'un bu terimi "Müslüman Türk" anlamında kullandığını belirtmiş, fakat "Türkmen" adının aslında Oğuzlara has olduğu sonucuna varmıştır.¹¹ Diğer taraftan Mâverâünnehir sahasında Oğuz ve Karlukların yakın temas kurmaları ve neticesinde gelişen geçişkenlikte Karahanlı asilzadesi olan Kâşgarlı Mahmud'un böyle bir çıkarımda bulunmasında etkili olabileceği dönem hadiselerinden anlaşılmaktadır.¹² Eserinin ilerleyen bölümlerinde yeniden konuya temas eden Kâşgarlı, "Karlukladı" teriminin "Karluk boyundan saymak" anlamına geldiğini beyan ederek Oğuzlardan sonra Karlukların da Türkmenlerden bir topluluk olduğunu yinelemiştir.¹³ Kâşgarlı'nın verdiği bilgileri Köprülü'nün çıkarımıyla anlamlandırdığımızda, Türkmenlerin İslâm inancı üzerinden Oğuz ile Karluk Türklerinden müteşekkil oldukları ortaya çıkmakta olup, Türkmen kelimesinin de Türk'e benzer anlamına geldiği görülmektedir.

Kâşgarlı Mahmud'un yanı sıra konu hakkında belirleyici bilgi verenlerden bir diğer müellif Ebûlgazi Bahadır Han olup kronolojik açıdan günümüze daha yakın bir dönemde yaşamıştır. Ebûlgazi, eseri *Şecere-i Terakime*'de Türkmenlerin Hitay, Kanglı ve Nayman boylarının tazyikiyle ana yurtları Issık Göl, Almalık, Sayram, Uluğ Dağlar, Küçük/Küçük/Engin Dağlar'ı terk ederek Seyhun havzasına yerleştiklerini ifade etmektedir. Ayrıca Seyhun Nehri deltasının doğusunda yer alan Yengi Kent'in onların şehri olduğuna ve burada hükümdarlarının ikamet ettiğine değinen Ebûlgazi, Türkmen oymaklarının da nehir ve çevresinde yaylak ve kışlaklarının olduğuna yer vermiştir. Diğer taraftan coğrafya-insan etkileşiminden hareketle göç eden Türklerin bedensel adaptasyonuna da değinen Ebûlgazi, altı yedi nesil sonra onların simalarının coğrafyaya uyum sağlayarak yeni bir fiziki yapıya dönüştüğünü ifade etmiştir.¹⁴ Bu dönüşümle birlikte Taciklerin, Seyhun havzasına inen yeni Türk gruplarıyla karşılaşmaları ve onların fiziki yapılarıyla daha önce Seyhun havzasına göçen Türklerin dönüşmüş yapılarını karşılaştırmaları neticesinde; önce göç eden grupların *Türk-mânend* (Türk'e benzer) ifadesiyle tanımlanmaya başlandığını kaydetmiştir. Ona göre böylece ortaya çıkan ve yaygınlaşan Türk-mânend ifadesi, kara budun/yönetilen halk tarafından telaffuz edilirken zorlanılması ve zamanla söylemlerinin dönüşmesiyle Türkmen şeklini almıştır.¹⁵

⁹ Zülkarneyn (İskender) İran'dan Turan'a yöneldiğinde, Türklerin başında güçlü bir orduya sahip olan "شو/Şu" adında genç bir hakan vardı. Balasagun yakınlarındaki Şu Kalesi'ni yaptıran hakan, sarayı önünde de her gün beyler adına üç yüz altmış nöbet davulu çaldırırdı. Zülkarneyn'in ilerleyişinden haberdar olan Şu, savaş planları hazırlarken fikrini değiştirerek doğruya doğru yöneldi. Bunun üzerine halkın büyük bölümü ümitsizliğe düştü ve ondan ayrılarak kaçtılar. Geride kalan yirmi iki kişiye, sonradan "Kalaç" adı verilen iki kişi gelerek dâhil oldular. Diğer taraftan ilerleyişine devam eden Zülkarneyn, orada bekleyen yirmi dört kişiyle karşılaştı. Ardından Zülkarneyn, uzun saçları ve Türk unsurlarını şahıslarında barındırmalarından hareketle onlara Türk'e benzer anlamına gelen Türkmânând (ترکماناند) olarak seslendi. Bk. Kâşgarlı *Divan*, C. III, s. 412-416.

¹⁰ Kâşgarlı *Divan*, C. I, s. 473.

¹¹ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, yay. O. F. Köprülü, Diyanet yay., Ankara 1976, s. 134

¹² Sâmanîler döneminde başlayan İslâmî ve askerî yoğunluklu temaslar, Karahanlıların onlara son vermesi ve sonrasında Selçuklu siyasallaşması sırasında yoğunlaşarak devam etmiştir. Bk. Aydın Usta, *Türklerin İslamlaşma Serüveni*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013, s. 236-243, 263-304.

¹³ Kâşgarlı *Divan*, C. III, s. 351.

¹⁴ Orta Çağ dünyasında coğrafya-insan etkileşimi ile karakter ve fiziki yapının değişimi genel kanı olup örnekleri mevcuttur. Nitekim Mes'ûdî'ye göre hava şartlarının sıcak veya soğuk olması neticesinde insanların fiziki hatları şekillenmektedir. Soğuk iklimlerde yaşayan Türklerin yüzlerinin birbirine benzemesinin nedeni de budur. Bk. Ebî'l-Hasan Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb ve Me'âdinü'l-Cevher*, C. 2, haz. Kemâl Hasan Mer'î, el-Mektebetü'l-Asriyye Yayınları, Beyrut 2005, s. 178-179.

¹⁵ Ebûlgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime (Türklerin Soy Kütüğü)*, haz. Muharrem Ergin, Tercuman 1001 Temel eser, Yayın yılı ve yeri belirtilmemiş, s. 57-58.

Kâşgarlı Mahmud ve Ebûlgazi Bahadır Han'ın¹⁶ Türkmen adı ve toplumu hakkında verdikleri bilgileri incelediğimizde her ikisinin de coğrafya, göç ve toplumsal etkileşim bağlamında konuya temas ettikleri görülmektedir. Kâşgarlı, Türkmenleri Semerkant'ın doğusunda zikrederken, Ebûlgazi Bahadır Han Seyhun havzası dolaylarına diğer bir ifadeyle Aral Gölü çevresine yerleştirmiştir. Bununla birlikte aralarında ciddi farklılıklar da bulunmaktadır. Kâşgarlı Mahmud, Türkmen adının ortaya çıkışını inanç üzerinden toplumsal etkileşim bağlamında anlatırken; Ebûlgazi coğrafi faktörlerin insan bedeni üzerindeki uyumunun vadeli etkileri ile komşu toplumların bakış açısından aktarmıştır. Bununla birlikte ortak yönleri arasında "Türk'e benzer" anlamlandırması dikkat çekmekte olup, Kâşgarlı Mahmud olayı efsanevi İskender üzerinden kavramsallaştırırken; Ebûlgazi Tacikler üzerinden aktarmıştır. Bununla birlikte "Müslüman Türk" ve "Türk'e benzer" anlamlandırmaları üzerinde yoğunlaşmaları ilmi anlamda ilk etimolojik ve tarihsel değerlendirme olarak düşünülebilir.

Türkmen adına "Müslüman Türk" anlamlandırmasında bulunan dönem müverrihlerinden biri de Mervezî'dir.¹⁷ Türkmen ifadesi ile alakalı bilgilere eserinde yer veren Mervezî, Oğuzları Türk kabileleri arasında saymıştır. Diğer taraftan Kâşgarlı Mahmud ve Ebûlgazi gibi o da yayıldıkları sahalar olarak Mâverâünnehir ile Hârizm mıntıkalarını vermiştir. Buradan hareketle de Oğuzların coğrafi şartlar gereğince İslâm dünyasıyla temas halinde olduklarına değinmiş, yaşanan etkileşim sonucunda da İslâmlaşmaya başladıklarından bahsetmiştir. Böylece dinî anlamda homojenliklerini kaybeden Oğuzlardan, Müslüman olanlarının Türkmen olarak adlandırıldıkları sonucuna varmıştır.¹⁸

Müslüman Türk manası konusunda fikir beyan edenlerden bir diğeri de Osmanlı tarihi müverrihlerinden Neşrî'dir.¹⁹ Neşrî, Osmanlı tarihine girmeden evvel Türklerden 2.000 kişinin hane halkıyla h. 300/m. 900'lü yıllarda İslâmlaşmalarından bahsetmiştir. Ona göre Müslüman olan bu Türkler, imanlarından dolayı diğer Türklerden İslâm dünyası tarafından ayrıştırılmış ve "Türk-i iman/Türkman/İmanlı Türk/Müslüman Türk" olarak adlandırılmışlardır.²⁰ Neşrî'nin verdiği beyanat incelendiğinde bahsettiği dönüşümün 960 yılı civarında Türkistan'da (Karahanlı sahasında) yaklaşık 200.000 çadır Türk'ün İslâmlaşmasına tekâmül ettiği tarihî seyir olarak takip edilmektedir.²¹

Türkmen ibaresinin kökeni ve oluşumu konusunda farklı yaklaşım sergileyen müverrihlerden biri de Bîrûnî'dir.²² Bîrûnî eserinde İslâmiyet'i kabul eden Oğuzların Müslümanların arasına karıştıklarına ve iki taraf arasında tercümanlık yaptıklarına yer vererek olgusal dönüşüm üzerinden bu grubun zamanla "Türkman/Türkmen oldu/Türk'e benzedi" ibaresiyle toplum tarafından kabul görüldüklerine kanaat getirmiştir. Bununla birlikte Türkmen ifadesinin Müslüman Türk manasında kullanıldığına değinmesine rağmen, Türk'e benzer gibi bir anlam yüklemiş olması da oldukça dikkat çekicidir.²³

2.Türkmen Adı'nın Ortaya Çıkışı ve Anlamı Hakkındaki Görüşler

Oğuz ve Türkmen araştırmalarında öncü olan Faruk Sümer, Mukaddesî/Makdisî'nin verdiği bilgilerden hareketle önemli bir tespitte bulunmuştur. Sümer; onuncu yüzyılda Seyhun'un doğusunda Mirgi ile Balasagun arasında yer alan "Ordu" adlı şehir ve çevresinde, Oğuzlardan bağımsız olarak Müslüman ve Türkmen olarak adlandırılan topluluğun yaşadığını belirterek bu kelimenin tarihî sürecinin çok erken dönemlerde başladığını ortaya koymuştur. Ayrıca bahsettiği bölgenin Karluk boylarının yaşam sahasında

¹⁶ Ebûlgazi Bahadır Han 17. yüzyılda yaşamış Hârizm Özbek hanıdır. Dolayısıyla Türkmen sahası olarak nitelendirdiğimiz Aral Havzası'nı yakından tanımaktadır. Bk. Mustafa Kafalı, "Ebûlgazi Bahadır Han", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1994, s. 358-360.

¹⁷ Asıl adı Muhammed b. Nasr olan ve Mervli olduğu için Mervezî olarak tanınan müellifimiz, 817 ile 906 yılları arasında yaşamıştır. Bk. Halit Ünal, "Mervezî", *DV İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara 2004, s. 235-236.

¹⁸ Tâhir Marvazi, *Sharaf al-Zaman (China, the Turks and India)*, trns. and com. by V. Minorsky, London 1942, s. 29.

¹⁹ Asıl adı bilinmeyen ve mahlasıyla tanınan Neşrî, 15 ve 16. yüzyıl Osmanlı tarihçisidir. Bk. Abdülkadir Özcan, "Neşrî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, s. 20-22.

²⁰ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ (Neşrî Tarihi)*, Yay., Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, C. I, TTK yay., Ankara 1995, s. 14-17.

²¹ Faruk Sümer, "Oğuzlar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, s. 325.

²² Tam adı Ebü'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî olan müverrihimiz Bîrûnî el-Hârizmî adıyla bilinmekte olup 973 ile 1061 yılları arasında yaşamıştır. Bk. Günay Tümer, "Bîrûnî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, s. 206-215.

²³ Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, TTK Yayınları, Ankara 2001, s. 202.

yer aldığına değinen Sümer, ilerleyen yıllarda İslâmlaşan daha batıdaki Oğuzların da bu adla anılarak gayrimüslim Oğuzlardan ayırt edildikleri sonucuna varmıştır. Öte yandan Sümer; bu dönemde Oğuzların kendilerini henüz Türkmen olarak nitelendirmediklerini ve çağdaş kaynaklarda da Oğuz olarak kaydedildiklerini vurgulayarak dönüşümün emekleme aşamasında olduğunu da ortaya koymaktadır. Bahsettiği sürecin zamanla geliştiğine değinen Sümer, on ikinci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren dönem müelliflerince Oğuz yerine Türkmen kelimesinin tercih edildiğini, Oğuzların da bu adlandırmayı benimseyerek kendilerini yeni terminolojiyle ifade etmeye başladıklarını belirtmektedir. Böylece Oğuz toplumu ile etkileşim hâlinde oldukları İslâm dünyası arasında geniş bir yayılım alanı bulan Türkmen kavramı, Moğol İstilasası'nın ardından Oğuz adının yerini tamamen almıştır.²⁴

Yukarıda yer verdiğimiz Kâşgarlı Mahmud'un Oğuz-Karluk ilişkisi, Sümer tarafından coğrafya ve kronoloji bağlamında temellendirilmiş, Türkmen ile İslâmlaşmış Türk ibareleri birleştirilerek uzun vadede Oğuz adının yerini aldığı sonucuna varılmıştır.

Faruk Sümer'in fikirlerine benzer görüşleri Oğuzlar hakkında araştırmalarıyla tanınan S. G. Agacanov'da da görmektediriz. Agacanov'a göre Türkmen adı, Türkistan'da Hint-Avrupa kavimleriyle kaynaşan Oğuz ve diğer Türk boylarını ifade etmekte olup; Çin kaynaklarındaki T'ö-kü-möng/Türkmen ibaresi de Yedisu bölgesinde mukim olan bu topluluğu işaret etmektedir. Ayrıca değerlendirmelerinde Sümer'le paralellik arz eden Agacanov, Mukaddesi/Makdisi'nin verilerinden hareketle, Türkmen kavramının temelde İslâmlaşan Oğuzlar için kullanıldığına kanat getirmiştir.²⁵

Türkmen ibaresinin kökeni ve oluşumu konusunda farklı yaklaşım sergileyen araştırmacılar arasında Doktor Fraylıç ve Mühendis Raulig de dikkatleri çekmektedir. Onlara göre "Türk" ve "men" sözcüklerinin birleşmesiyle türeyen "Türkmen" ifadesi, Türkçe olmayıp Hint-Avrupa dilleri ailesine mensuptur. Buradan hareketle çıkarımlarına devam eden araştırmacılar "men" ekinin "adam" anlamına geldiği; Zend, Pehlevi ve diğer Hint-Avrupa dillerinde (Almanca ve İngilizce) benzer bir anlam ifade ettiğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca yine aynı aileden olan Farsçada da "men" ekinin "ben" anlamına geldiğini vurgulayan yazarlar; buna rağmen Türkmen kelimesini "Ben Türk'üm" şeklinde izah etmeyerek kelimenin anlamsız olduğuna hükmetmişlerdir.²⁶

Yahudi asıllı Macar Türkolog olan Hermann Vámbéry ise; Türkmen adı için öne sürülen Türkmânând/Türk-men, Türk'e benzer ve Türk benim/ben Türk'üm çıkarımlarının doğru olmadığını vurgulayarak sözcüğü incelemeye başlamıştır. Müellife göre, Farsça kökenli "Türkmânând" sözcüğü Farslar tarafından Türkmenler için kullanılmış olsa da bu topluluğun tamamını kapsayan bir ifade değildir. Diğer taraftan, "Türk benim" iddiası ise Türk dili gramerine göre "ben Türkem" ya da "ben Türküm" şeklinde kurulması gerektiğinden doğru bir yaklaşım olarak kabul edilememektedir. Bundan dolayı "Türk benim" ifadesi Türkçe dil bilgisi kurallarına uymadığı gibi, bilimsel açıdan da doğru bir çıkarım teşkil etmemektedir. Bahsettiğimiz görüşlerin yanı sıra Saint Jean d'Acre (Akkâ) Piskoposu J. V. Vitry'nin, Türkmen kelimesinin Türk ve Kuman kelimelerinin birleşmesiyle ortaya çıktığı fikrinin de fantastik olduğunu ifade etmiştir. Akabinde Türkmen kelimesindeki "men" ekini Türk dili gramerine göre tahlil eden Vámbéry, Türkçede bu ek vasıtasıyla toplulukların kastedilmeye çalışıldığını dile getirmiştir. Örnek olarak da "kölemen" sözcüğünü vererek Arapça "memlûk" ifadesinin yerine kullanıldığını belirtmiştir. Açıklamalarına devam eden Vámbéry, Oğuz ile Türkmen ifadelerinin birbirleri yerine kullanıldığına değinerek Moğol İstilasası öncesinde Oğuz, sonrasında ise Türkmen ifadesinin tercih edildiğini kaydetmiştir. Konuyu irdelemeye devam ederek de İslâm müverrihlerinin Türkmen tabirini Bizanslılardan öğrendiklerine ve bu tabirin, onların Batı Asya'da savaşı yönleriyle temayüz etmeleriyle Oğuz adının yerini aldığına kanaat getirmiştir. Diğer taraftan Türkmen ifadesinin Haçlı saldırıları hakkında bilgi veren Rus kroniklerince Anadolu ve Suriye'deki Türk toplumu için kullanılmış olmasını referans gösteren Vámbéry, buradan hareketle Türkmen kelimesinin tarihsel bir geçmişinin olduğunu vurgulamıştır.²⁷

²⁴ Sümer, "X. Yüzyıl", s. 159-162.

²⁵ S. G. Agacanov, *Oğuzlar*, çev. Ekber N. Nefci-Ahmet Annaberdiyev, Selenge yay., İstanbul 2013 s. 117, 219.

²⁶ Doktor Fraylıç ve Mühendis Raulig, *Türkmen Aşiretleri*, İstanbul 1334, s. 198-199; ter. Hâbil Âdem (Pelister), *Türkmen Aşiretleri*, haz. Hasan Babacan, Servet Avşar, Vadi yay., Ankara 2008, s. 148.

²⁷ Hermann Vámbéry, *Das Türkenvolk in Seinen Ethnologischen und Ethnographischen Beziehungen*, Leipzig 1885, s. 384-386.

Vámbéry ayrıca Sûrlu Wilhelm'in (William of Tyre), devleti kuran halkı "Türk", göçebeleri ise "Türkmen" olarak tasnif eden görüşüne de karşı çıkmaktadır. Ona göre "Türk" adı bütün Türk halklarını kapsayan genel bir çatı terimken; "Türkmen" ifadesi ise tarihi süreçte batıya göç eden Türk gruplarını nitilemektedir.²⁸ Söz konusu grupların Selçuklular, Peçenekler, Känglular ve Osmanlılar olarak tanındıklarını belirten Vámbéry, bu toplulukların kendilerini "Türkmen" olarak adlandırdıklarını kaydetmektedir. Vámbéry, ayrıca Türkmenlerin kullandığı dilin Batı Türkçesi ile büyük bir benzerlik gösterdiğini vurgulayarak 19. yüzyılda ziyaret ettiği Taşkent ve Gürgenç dolaylarında yaşayan konargöçerleri örnek olarak vermiştir. Ona göre "Türk" üst kimliği yerine çoğunlukla Jomut/Yomut veya Teke gibi boy adlarıyla kendilerini tanımlayan bu topluluk, genel olarak ise "mükemmel Türk" anlamında "Türkmen" ifadesini tercih ettiklerini ifade etmiştir.²⁹

Konuya temas eden araştırmacılardan Jean Deny ise eserinde "men-man" ekiyle Türkçede çok az kelime türetildiğine yer vererek eklendiği kelimeye derinlik kattığını belirtmiştir. Vámbéry'le benzer yol takip eden Deny, "köle-men, kara-man, koca-man, şiş-man gibi örnekler vererek Türkmen/Türk-men adını da bu minvalde değerlendirmiştir.³⁰ Buradan hareketle Jean Deny'nin Türkmen adı için "çok Türk" diğer bir ifadeyle "halis Türk" anlamlandırmasında bulunduğu ortaya çıktığı gibi yukarıda ayrıntılarıyla verdiğimiz Vámbéry'nin "mükemmel Türk" çıkarımıyla da örtüşmektedir.

Türk tarihiyle ilgili kıymetli çalışmalarıyla tanınan İbrahim Kafesoğlu, konuya temas ederek Jean Deny'in yukarıda değerlendirdiğimiz görüşüne yer vermiş ve Türkmen adının manası olarak da "halis kan Türk/koyu Türk/saf Türk" anlamlandırmasını tercih etmiştir. Devamında Deny'nin çıkarımının G. Németh, V. Minorsky, Gy. Moravcsk ve O. Pritsak tarafından da kabul edildiğine değinen Kafesoğlu, birtakım eklemelerle Türkmen kelimesini değerlendirmiştir.³¹ Bu bağlamda Kafesoğlu F. Hirt'in temas ettiği T'ö-kü-möng/Türkmen sözcüğünün 9. yüzyılda Karluklular için kullanıldığını belirtmiş, Sümer ve Agacanov ile benzer bakış açısıyla aynı dönem Oğuzlar tarafından kullanılmadığını ifade etmiştir. Akabinde de Türkmen ifadesini Göktürkler/Köktürkler zamanında kullanılan Kök-Türk ifadesiyle ilişkilendirerek derinlik kazandırmıştır. Ona göre Kök-Türk kelimesi herhangi bir boy ismi olmayıp siyasi bir terimdir. Diğer taraftan Türkmen kelimesi de öyle olup siyasi bir isimlendirmedir.³²

Türkmen adı üzerine fikir beyan eden araştırmacılardan bir diğeri de Clifford Edmund Bosworth'tur. Selçuklular ve Gazneliler üzerine araştırma yapan Bosworth'a göre Türkmen sözcüğü Oğuz ile Kıpçak Türklerinin dâhil olduğu güney batı Türkleri için kullanılmaktadır. Ayrıca Kâşgarlı Mahmûd'a atıf yapan Bosworth, Karluklular için de kullanıldığını değinerek görüşün araştırmacılar tarafından kabul görmediğini dile getirmiştir. Vámbéry ve diğer araştırmacılarla Oğuz'un Türkmen'e dönüşmesinde benzer görüşte olan Bosworth, Moğol İstilasası sonrasında Türkmen ifadesinin etkin olmaya başladığına değinmiştir. Benzer yaklaşımla Türkmen kelimesinin sekizinci yüzyıl Çin kaynaklarında T'ö-kü-möng olarak geçtiğine yer veren Bosworth, Türkmen adı için Vámbéry'nin yer verdiğimiz tarihsel sürecini tekrarlamıştır. Akabinde sözcüğün gramer yapısını değerlendiren Bosworth, "man" eki için J. Deny ve Minorsky'nin ileri sürdüğü yoğun, güçlü, has Türk anlamlandırmalarının yaygın olarak kabul gördüğünü belirtmiştir. Bununla birlikte Kotwicz'in "man" eki için Türkçe âsh/ish ekinin Farsça karşılığı (Türkâsh/ish) olduğu fikri ile Pritsak'ın man/män eki için ileri sürdüğü topluluk eki önerilerine de yer vermiş, böylelikle son çıkarımı okuyuculara bırakmıştır.³³

Bosworth'in atıf yaptığı Kotwicz'in görüşüne destek veren araştırmacılardan biri de Abdullah Gündoğdu'dur. Türkmen adını Türk tarihi üzerinden değerlendiren Gündoğdu, sözcüğü Batı Göktürklerden sonra On Okların Tu-lu kolunu oluşturan ve beş boydan biri olan Türgişlerle

²⁸ S. P. Tolstov da bu görüşü savunmuştur. Fakat genel kabul görmemiştir. Bk. S. G. Agajanov, "The States of The Oghuz, the Kimek and the Kipchak", *History of Civilizations of Central Asia*, Edt. M. S. Asimov and C. E. Bosworth, C. IV, Unesco Publishing, Paris 1998, s. 66.

²⁹ Vámbéry, *Türkenvolk*, s. 386-387.

³⁰ Jean Deny, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, çev. Ali Ulvi Elöve, İstanbul Maarif Vekaleti, İstanbul 1941, s. 313-314.

³¹ İbrahim Kafesoğlu, "Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti", *Jean Deny Armağanı*, TTK Basım Evi, Ankara 1958, 122-127.

³² Kafesoğlu, "Türkmen Adı", s. 131-133.

³³ Clifford Edmund Bosworth, *The Transition from Ghaznavid to Seljuq Rule in The Islamic East*, The University of Edinburgh Basılmamış Doktora Tezi, Edinburgh 1961, s. 424.

ilişkilendirmiştir. Buradan hareketle de Türkmen adını Farsça konuşan Soğd halkının yakinen tanıdıkları Türgişler için kullandıklarına kanat getirmiştir.³⁴

Türk tarihi ile ilgili kıymetli çalışmalarıyla tanınan A. Zeki Velidî Togan, farklı bir bakış açısıyla Türkmen adını ele alarak değerlendirmiştir. Togan'a göre Türkmen, medeni kavimlere komşu olan, kısmen ziraatla meşgul olan yarı yerleşik Oğuz, Karluk ve Kalaç topluluklarına denmektedir. Ayrıca konuyu yaşam koşulları ile medeni faaliyetler üzerinden değerlendiren Togan, "Oğuzun arsız Türkmen'in delisine benzer" ifadesinden hareketle Türkmenlerin daha medeni oldukları kanaatindedir. Diğer taraftan Türkmenlere Oğuz denilmesine rağmen hakiki göçebe Oğuzlara Türkmen denilmemiştir. Değerlendirmelerine devam eden Togan "Türkmen kurd gibidir, Türk koyun", sözünden hareketle de Türk kelimesinin Türkmen kelimesinden daha medeni bir topluluğu temsil ettiğini ifade etmiştir.³⁵

Türkmen adının anlamı ve tarihî süreci hakkında görüş beyan eden araştırmacılardan bir diğeri de Salim Koca'dır. Koca, değerlendirmesinde isim ve fiillere "men-man" ekinin gelmesiyle yeni isimlerin oluştuğuna değinerek Sök-men, Gök-men örneklerini vermiştir. Akabinde Türkmen adını da bu minvalde inceleyerek sözcükte yer alan "men" ifadesinin örneklerdeki eklerle aynı olmadığı sonucuna varmıştır. Kâşgarlı Mahmud'a atıf yaparak analizine devam eden Koca, iki Türk'ün bir araya geldiğinde "kim sen" sözünü birbirlerine sordukları, cevap olarak da "Türk men (ben)" ifadesini kullandıkları örneği üzerinden çıkarımını "ben Türküm" anlamlandırmasıyla ortaya koymaya çalışmıştır. İslâm müverrihlerinin Müslüman olan Türkleri diğerlerinden ayırmak için Türkmen kelimesini tercih ettiklerine de değinen Koca, Sümer ve Agacanov ile benzer görüşleri yenilemiştir. Araştırmasının ilerleyen bölümlerinde Türkiye Selçukluları döneminde Türk adıyla şehirlielerin, Türkmen adıyla da konargöçerlerin kastedildiğine yer veren Koca, mevcut anlayışın Osmanlılar döneminde de devam ettiğini beyan etmiştir. Müteakiben konuyu yerleşik hayata geçen Türkmenlerin, konargöçerlerce Türkmenlikten çıktıkları şeklinde algılandıklarına getiren Koca, geleneksel yaşamı terk edenleri Türk olarak nitelendirildiklerini kaydetmiştir.³⁶

Türkmen tarihi ve adı üzerine çalışmalarıyla bilinen araştırmacılardan bir diğeri de Tufan Gündüz'dür. Gündüz, konuya temas ederken Kafesoğlu ile Sümer'in görüşlerine yer vermiş, Kâşgarlı'da yer alan bilgilerle de değerlendirmiştir. Ona göre Türkmen adının İslâmlaşmış Karluklar için de kullanılması, Kafesoğlu'nun öne sürdüğü boylar birliği anlamlandırmasının doğru olabileceği anlamına gelmekte olup, dönem kaynakları tarafından desteklenmemesi ise düşündürücüdür. Buradan hareketle Kâşgarlı'nın Müslüman Karluklar için kullandığı Türkmen ifadesini değerlendiren Gündüz, konargöçer yaşamla olan alakasından dolayı siyasi bir adlandırma olarak kullanılabileceğine değinmiştir. Aksi takdirde ona göre Karluk sınırları içinde Karluklara tabi olarak yaşayan Oğuz kökenli Türkmenlerin yer aldığı düşünülebilir. Akabinde Mukaddesî/Makdisî'ye atıf yapan Gündüz, Sümer'in de yer verdiği İsbicâb yakınlarındaki Ordu kenti'nde ikamet eden Türkmenlerin bahsi geçen Türkmenler olduğu kanaatindedir. Değerlendirmeleriyle konuya derinlik katan Gündüz, Türk kelimesi ile Türkmen kelimesi arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşmıştır. Ona göre Türk, Göktürk Devleti'ni kuran asıl boy adı olmakla birlikte zamanla Göktürklerle tabi bütün boyların ortak adı hâline gelmiştir. Fakat bu dönemde boy asabiyeti de gücünü koruduğundan tabi boy adları da varlıklarını devam ettirmektedirler. Çin kaynaklarında adı geçen T'ö-kü-möng'ler de bu minvalde tarihteki yerlerini almış olmalıdırlar. Diğer taraftan Oğuzların T'ö-kü-möng sahasına hâkim olması sonucunda birlikte anılmalarının da Türkmen isminin Oğuzlar için kullanılmasına neden olduğu düşünülebilir. Türkmen adının yükselişi ise İslâmlaşma ve Selçukluların İslâm dünyası liderliğinden kaynaklanmaktadır. Türkmen teriminin konargöçer yaşamı sürdürenlere verilen ad olduğuna değinen Gündüz, Anadolu'ya gelen Türkmenlerin kademeli olarak yerleşik hayata geçtiklerini belirterek Togan ve Koca gibi Türk olarak anılmaya başladıklarını vurgulamıştır. Diğer taraftan konargöçer yaşamda ısrarcı olanların ise Yörük ya da Türkmen olarak anılmaya devam edildiğine değinerek Togan'ın medeniyet mefhumu üzerinden değerlendirmesine benzer sosyo-politik yönleriyle incelemiştir. Örnek olarak Osmanlılar, Karakoyunlular ve Anadolu Beyliklerini vermiştir. Gündüz'e göre Osmanlılar kuruluş yıllarında aşiret aristokrasisi üzerine siyasallaşırken uzun vadede yerleşik hayata

³⁴ Abdullah Gündoğdu, "Türkmenler ve Türkmen Adı Üzerine Yeni Görüşler Türkmenler Türgişler miydi?", *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri*, C. 2, İstanbul 2015, s. 17-33.

³⁵ Togan, *Türk Tarihi*, s. 196-198.

³⁶ Salim Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, 2, Ankara 2010, s. 60-63.

geçerek ona göre teşkilatlandılar ve Türk ismiyle anıldılar. Diğer taraftan aşiret aristokrasisinin devam ettiren Karakoyunlular, Safevîler ve Anadolu Beylikleri ise mevcut yapılarını koruyarak Türkmen siyasi teşekkülleri olarak anıldılar.³⁷ Gündüz diğer bir çalışmasında ise kaynaklarda yer verilen “Türk’e benzer, Müslüman Türk” gibi çıkarımların güvenilir olmadıklarına yer vererek Kafesoğlu’nun öne sürdüğü “Halis Türk, Temiz Türk” fikrini benimsediğini dile getirmiştir.³⁸

Sonuç

Türkmen adının kökeni ve tarihî sürecini yalnızca dil açısından açıklamak kelimenin kapsamını daraltacağından, Kafesoğlu’nun ifade ettiği üzere sosyal, siyasal ve tarihî yönleriyle ele alınması metodolojik bağlamda doğru bir yaklaşım olarak görülmektedir. Bu minvalde karşılaştırmalı ve müstakil olarak yukarıda yer verdiğimiz incelemeler sonucunda Vánbéry, Deny, Sümer, Kafesoğlu, Togan, Koca, Gündoğdu ve Gündüz’ün öne sürdükleri çıkarımlarda nispeten hemfikir oldukları görülürken birbirlerini tamamlayan yönleriyle de dikkat çekmektedirler.

Konumuz açısından hemfikir olunan unsurların başında Türkmen adının ortaya çıkışı ve yayılımı gelmektedir. Bu bağlamda değerlendirmeleri analiz ettiğimizde Türkmen ifadesinin ilk olarak Türk ve Türkiş ifadeleriyle ilişkilendirildiği ve kelimenin kökünün bu sözcüklerden geldiği ya da etkilenilerek türetildiği takip edilmektedir. Diğer taraftan İslâmlaşmayla yeni bir kimliğe bürünen Orta ve Doğu Türkistan dolaylarındaki Ordu Balık/Şehri/Kent ve çevresinde yaşayan Müslüman Türkler için ilk olarak Türkmen adının kullanılması ise sözcüğe tarihi, toplumsal ve coğrafi yönleriyle derinlik kazandırmaktadır. İlerleyen zamanlarda Karluk ve Oğuz Türk gruplarından Müslüman olanların bu ad ile tanımlanması da kavim anlamında vahdetçe, inanç bağlamında da İslâmcı bakış açısının Müslüman dünyası ve kroniklerine yansımaları olarak kabul edilebilir. Bir süre sonra İslâmlaşan Oğuz Türklerinin beynelmilel siyasi teşekküller kurarak başta Batı Türk dünyası olmak üzere Ortadoğu ve Balkanları şekillendirmesi, Türkmen adlandırmasını Oğuz nesilleriyle bütünleştirmiş ve homojen bir anlayışın doğmasına neden olmuştur.

Konumuz açısından hemfikir olunan unsurlardan bir diğeri de Türkmen adının anlamıdır. Bu bağlamda araştırmacılar arasında genel kabul gören “has/öz/koyu Türk” anlamlandırması ile türevleridir. Ayrıca birçok araştırmacı tarafından birbirine yakın ifadelerle aktarılan “has/öz/koyu Türk” anlamlandırması toplumsal, siyasal ve tarihsel dönüşümlere de uygun düşmektedir. Aynı zamanda Türkmen ve Türk adları arasındaki geçişkenliği de yansıtmaktadır. Nitekim Vánbéry ve Deny’nin Türkmen sözcüğünün anlamı olarak ileri sürdükleri “has Türk/koyu Türk” çıkarımı Bosworth ve Kafesoğlu’nca da kabul görmektedir. Bununla birlikte Koca’nın belirttiği Türk benim/ben Türk’üm ifadesi söylem itibarıyla farklı bir yaklaşım olsa da anlam bakımından özdeştir. Diğer taraftan Kafesoğlu, Kök-Türk ve Türkmen adlarını siyasi ve tarihî yönleriyle ele alarak toplumsal bağlamda değerlendirip, farklı dönemlerin benzer kullanımları yönündeki beyanı, siyasi ve toplumsal olarak Oğuz, Türkmen ve Türk adlarını iç içe geçmiş dönemsel ifadeler olarak değerlendirmemize yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte Gündüz’ün de ifade ettiği Selçuklular, Osmanlılar ve günümüzde başta Anadolu olmak üzere konargöçer Türk toplumlarının Türkmen adıyla nitelendirilmeleri ise İslâmiyet öncesi kadim Türk bozkır yaşamını sürdürmelerleriyle yakından alakalıdır. Nitekim Togan da sözcüğü bu minval üzerine ele almış ve konuyu toplumsal medeniyet mefhumu üzerinden kent ve kırsal yaşam tarzları bağlamında değerlendirmiştir. Bu kapsamda Oğuz, geleneksel yaşam ve inanç üzerine yaşamını idame ederken, Türkmen İslâmlaşmış ama bozkır yaşamında ısrar edendir. Türk ise yerleşik hayata geçen şehirlidir. Fakat Osmanlı döneminde Türkmen yerine Türk ifadesinin kırsal anlamında kullanılması da bu geçişkenliğin uzun bir dönemde gerçekleştiğinin bir yansımasıdır. Netice itibarıyla Türkmen adı inanç bağlamında şekillenen, geleneksel yaşam ile kırsal yaşam çerçevesinde toplumsal ayrışmayı gösteren, en nihayetinde de Oğuz ve Türk adları arasında ara dönemi temsil eden bir topluluk adıdır.

³⁷ Tufan Gündüz, “Türkmen Adına Dair Bazı Fikirler”, *Türkmenler üzerine Makaleler (Bozkırın Efendileri)*, Yeditepe yay., İstanbul 2009, s. 41-48.

³⁸ Tufan Gündüz, “Anadolu Selçukluları ve Türkmenler”, *Türkmenler üzerine Makaleler (Bozkırın Efendileri)*, Yeditepe yay., İstanbul 2009, s. 49-52.

KAYNAKÇA

- Agacanov, S. G., *Oğuzlar*, çev. Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.
- Agajanov, S. G., "The States of The Oghuz, the Kimek and the Kıpçak", *History of Civilizations of Central Asia*, Edt. M. S. Asimov and C. E. Bosworth, C. IV, Unesco Publishing, Paris 1998, ss. 66-82.
- Akün, Ömer Faruk, "Kâşgarlı Mahmud", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2022, ss. 9-15.
- Doktor Fraylıç ve Mühendis Raulig, *Türkmen Aşiretleri*, ter. Hâbil Âdem (Pelister), İstanbul 1334; *Türkmen Aşiretleri*, haz. Hasan Babacan, Servet Avşar, Vadi Yayınları, Ankara 2008.
- Ebi'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb ve Me'âdinü'l-Cevher*, C. 2, haz. Kemâl Hasan Mer'î, el-Mektebetü'l-Asriyye Yayınları, Beyrut 2005.
- Golden, Peter B., *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. Osman Karataş, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013.
- Gündoğdu, Abdullah, "Türkmenler ve Türkmen Adı Üzerine Yeni Görüşler Türkmenler Türkişler miydi?", *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri*, C. 2, İstanbul 2015, ss. 17-33.
- Gündüz, Tufan, "Anadolu Selçukluları ve Türkmenler", *Türkmenler üzerine Makaleler (Bozkırın Efendileri)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, ss. 49-71.
- Gündüz, Tufan, "Türkmen Adına Dair Bazı Fikirler", *Türkmenler üzerine Makaleler (Bozkırın Efendileri)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, ss. 41-48.
- Günler, Mevlüt, "Tarihî Kaynaklar ile Mevcut Araştırmalara Göre Oğuz Adının Anlamı ve Kökenleri". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (4): 2024, ss. 1993-2002. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.1208413>.
- Jean Dénys, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, çev. Ali Ulvi Elöve, İstanbul Maarif Vekaleti, İstanbul 1941.
- Kafalı, Mustafa, "Ebülgazi Bahadır Han", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1994, ss. 358-360.
- Kafesoğlu, İbrahim, "Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti", *Jean Dénys Armağanı*, TTK Basım Evi, Ankara 1958, ss. 121-133.
- Koca, Salim, *Türk Kültürünün Temelleri*, 2, Ankara 2010.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, yay. O. F. Köprülü, Diyanet Yayınları, Ankara 1976.
- Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ (Neşri Tarihi)*, Yay., Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, C. I, TTK yay., Ankara 1995.
- Özcan, Abdülkadir, "Neşri", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, ss. 20-22.
- Sümer, Faruk, "Oğuzlar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, ss. 325-330.
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boyteşkilatı Destanları*. TDAV Yayınları. İstanbul 1999.
- Şeşen, Ramazan, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, TTK Yayınları, Ankara 2001.
- Tâhir Marvazi, *Sharaf al-Zaman (China, the Turks and India)*, trns. and com. by V. Minorsky, London 1942.
- Togan, A. Zeki Velidî, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, Enderun Kitabevi Yayınları., İstanbul 1981.
- Tümer, Günay, "Bîrûnî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, s. 206-215
- Türkben, Tuncay, "The Semantic Journey of the 'Sky' Concept from the Past until Today". *International Journal of Turkish Education Sciences* 2015 (5): 2, 2015, ss. 65-272. <https://izlik.org/IA32HT37CB>.
- Usta, Aydın, *Türklerin İslamlaşma Serüveni*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013. Namık Orkun, Hüseyin, *Türk Sözüünün Aslı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- Ünal, Halit, "Mervezî", *DV İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara 2004, ss. 235-236.
- Vámbéry, Hermann, *Das Türkenvolk in Seinen Ethnologischen und Ethnographischen Beziehungen*, Leipzig 1885.